

PREOSTALI SUVREMENI IZBORI SVJETSKIH ČUDA

Uvod

Na kraju serije o značajnim svjetskim graditeljskim ostvarenjima, ponajprije onima obilježenima brojem sedam, moramo zaključiti kako je biranje suvremenih sedam svjetskih čuda koje je pokrenula švicarska tvrtka *New7Wonders Foundation* potaknulo biranje posebnih „svjetskih čuda“ u mnogim državama. Kao što smo već napisali, nakon više od 100 milijuna glasova internetom ili SMS-porukama, 7. je srpnja 2007. u Lisabonu proglašeno Sedam novih svjetskih graditeljskih čuda. Štoviše iste je godine započelo biranje Sedam novih prirodnih čuda. Bilo je predloženo čak 440 lokacija iz 220 zemalja, a to je više nego što ih sudjeluje na Olimpijskim igrama, kako ponosno ističu organizatori. Potom su određeni nacionalni izbornici smanjili listu na samo 77, da bi zatim grupa svjetskih eksperata broj suzila na 28 prijedloga. To je obavljeno u srpnju 2009. i otad traje glasanje za listu od Sedam novih svjetskih prirodnih čuda koje će biti zaključeno krajem ove godine – 11. studenoga 2011.

Valja reći da su i prije postojale mnogobrojne liste prirodnih svjetskih čuda obilježene brojem sedam. Među njima je nekako najpoznatija lista koju je svojedobno sastavila televizijska kuća *CNN*, a koja uključuje: Grand Canyon (SAD), Veliki koraljni greben (Australija), zaljev Rio de Janeiroa (Brazil), Mount Everest (granica Nepala i Tibeta u Kini), zoru (pojava), vulkan Paricutin (Meksiko) i Viktorijine slapove (između Zambije i Zimbabvea). Postoji čak i lista Sedam svjetskih čuda podvodnog svijeta koju je radi zaštite 1989.

EXPERIENCE IN THE REMEDY OF HIGHLY POLLUTED AREAS

Significant problems have been registered in the remedy of highly polluted areas. This might partly be due to the fact that the existing byelaw on the remedy of environmental damage, although specifying the scope, methodology, and assessment of the remedial program, does not define procedure for the remedial work. The situation is further aggravated by the fact that general public is greatly interested in this improvement activity, which is why strong negative publicity is given to all misunderstandings relating to the selection of technology, quality of improvement work, waste disposal during remedial activity, and the impact on human health and natural environment. For that reason, a special attention should be paid to the selection of proper criteria. This article also presents some examples of elimination of environmental "black spots" by the specialized Zagreb-based company APO: red mud and waste base in Obrovac, harmless and potentially hazardous waste from a factory in Šibenik, remaining tar, oil and naphthalene in Bakar, hazardous waste at Lemić Hill near Karlovac, and radioactive waste near the former Jugovinil Factory at Kaštel Sućurac.

sastavila grupa svjetskih stručnjaka iz organizacije CEDAM International (udruga za ronioce iz SAD-a za očuvanje i istraživanje podmorja): Palau (otočna država 800 km jugoistočno od Filipina), Koraljni greben Belizea (srednjoamerička država koja graniči s Meksikom i Gvatemalom), Veliki koraljni greben (Australija), podvodni hidrotermalni izvori (široj svijeta), otočje Galapagos (Ekvador), Bajkalsko jezero (Rusija) i sjeverno Crveno more (Egipat i Saudijska Arabija).

Nekako istodobno s glasanjem za nova svjetska čuda u nekim su se državama birale znamenitosti koje po stajalištima njihovih stanovnika zaslužuju svjetsku pozornost. Mnogi od tih izbora sadrže pomiješana „svjetska čuda“ pojedinih država, dakle i graditeljska i prirodna (baš kao i izbor lista *USA Today* koji smo predstavili u prošlom broju), ali su se u nekim državama odlučili birati ili samo graditeljske ili odvojene liste prirodnih znamenitosti i one koje je izgradio čovjek.

Čuda u izboru pojedinih država

Sedam portugalskih čuda

Lista sedam čuda u Portugalu sastoji se isključivo od graditeljske baštine, izradu je podržalo portugalsko Ministarstvo kulture, a osnovnu je listu sa 793 kandidata izradio Portugalski institut za graditeljsku baštinu. Potom je odbor stručnjaka smanjio taj broj na 77, da bi na kraju posebna skupina stručnjaka sa Sveučilišta u Evori taj broj zaokružila na 21.

Glasanje za kandidate internetom, telefonom ili SMS-porukama započelo je 7. prosinca 2006., a zaključeno je i proglašeno istodobno sa Sedam novih svjetskih čuda 7. srpnja 2007. na stadionu nogometnog kluba *Benfike* u Lisabonu.

Na listi su sljedeće znamenitosti: dvorci u Guimaraesu i Obidosu, samostani Batalha i Alcobaca u pokrajini Leiriji, jeronimitski samostan u Lisabonu, nacionalna palača Pena u Sintri te toranj Belém u Lisabonu. Zapravo bi se moglo reći da su osim kaštela u Guimaraesu, gradu koji će

2012. zajedno s Mariborom biti europski grad kulture, sve izabrane portugalske graditeljske znamenitosti nalaze ili u središnjem distriktu Leiria ili u Lisabonu i njegovoj okolini. Iza njih su ostali brojni drugi dvorci i utvrde, crkve, palače te arheološke ruševine.

Dvorac u Guimaraesu na sjeveru Portugala

Dvorac u Guimaraesu, gradiću na sjeveru Portugala čije je središte na popisu UNESCO-ove kulturne baštine, izgradila je galicijska grofica Mumadona Dias u 10. st. radi obrane novoutemeljenog samostana od muslimanskih i normanskih prepada. Utvrdu je za svoj dvor odabrao vojvoda Henrik Burgundski koji je na mjestu stare izgradio novu i veću utvrdu. Dvorac je postao kraljevska rezidencija 1139. kada je njegov sin Alfons I. proglasio neovisno portugalsko kraljevstvo, zato Guimaraes i nazivaju „kolijevkom portugalske državnosti“. Kaštel se u više navrata nadograđivao, a utvrđene zidine s tornjevima (s 27 m najviša je kula Torre de Menagem) okružuju trokutasto dvorište. Taj je vrijedni kulturni i povijesni spomenik 1940. temeljito restauriran i otvoren za javnost. Dvorac ili kaštel Obidos smješten je pokraj morske obale, iznad istoime-

noga naselja, i svojim položajem dominira okolinom pa je zanimljiv brojnim osvajačima iberijskog poluotoka. Mješavina je elemenata romanike, gotike, manuelinskog stila (portugalske kasne gotike) i baroka. Zidine su ponegdje visoke 13 m i duge 1565 m, a ojačane su kvadrat-

nim i cilindričnim kulama. Ispod utvrde je razvijena mreža tunela koja je tijekom opsade služila za vezu s okolnim selima.

Dominikanski samostan Sv. Marije od Pobjede u Batalhi lijep je primjer manuelinskog stila, inače svojevrsnog simbola nacionalnog ponosa, čije su značajke istaknuti zabati, tornjevi i kontrafori. Počeo ga je 1385. graditi kralj Ivan I. koji se uoči pobjede nad Kastiljcima za to zavjetovao Djevici Mariji, a gradnju je samostana financiralo čak sedam kraljeva. U gradnji su sudjelovali graditelji Afonso Domingues, David Huguet (Francuz), Fernao da Evora i Mateus Fernandes Stariji (majstor manuelinskog stila). Ipak ostale su nedovršene oktogonske kapele. Samostan je u 18. st. oštećen u potresu, a u 19. st. opljačkale su ga i zapalile francuske trupe. Sada je obnovljen i pretvoren u muzej te upisan na UNESCO-ovu listu svjetske baštine.

Cistercitski samostan Djevice Marije u Alcobači također je nakon zavjeta 1153. utemeljio prvi portugalski kralj, a kompleks se gradio 76 godina. Bio je to najutjecajniji i najbogatiji samostan srednjovjekovnog Portugala u kojem su se pokopali kraljevi i gdje je 1269. otvorena prva javna škola. Temeljito je preuređen i nadograđen za vladavine Manuela I., a barokno je pročelje uređeno u 18. st. Crkva je prva

Nacionalna palača u Sintri pokraj Lisabona

Jeronimitski samostan u Lisabonu

gotička građevina u Portugalu, a glavni je brod crkve dug 106 m. Zidovi su praktički bez ukrasa, a unutrašnjost je ispunjena mističnim svjetlom što je inače značajka cistercijskih samostana. U crkvi su monumentalne kraljevske grobnice i ukrašeni sarkofazi, a od ostalih se znamenitosti posebno ističu kapela Sv. Bernarda, manuelinska sakristija, soba s bistama portugalskih kraljeva i klaustar s fontanom i bazenom. I taj su samostan u 19. st. opustošili Francuzi, a također je na UNESCO-ovu popisu svjetske kulturne baštine.

Jeronimitski je samostan u četvrti Santa Maria de Belém u Lisabonu najreprezentativniji primjer izvornoga manuelinskog stila. Jeronimiti su inače bili poseban redovnički red, blizak augustincima, s posebnim regulama Sv. Jeronima, raširen u Portugalu i Španjolskoj u 14. i 15. st. Samostan je dao izgraditi Manuel I. kako bi obilježio uspješan povratak Vasca da Game iz Indije, ali je to poslije postalo mjestom molitve svih moreplovaca. Gradnja je započela 1502. i trajala je punih 50 godina. Za gradnju koja se financirala posebnim porezom na začine upotrebljen je lokalni vapnenac (pedralioz). Prvi je graditelj bio Diogo de Boitaca koji je izgradio crkvu, sa-

kristiju i refektorij, a radove su nastavili Španjolac Joao de Castilho, Diogo de Torralva i Jérôme de Rouen. Samostan je ukrašen mnogobrojnim skulpturama od kojih su najljepše one na južnom i zapadnom portalu te klausturu. U unutrašnjosti crkve glavni je brod ukrašen raskošnim manuelinskim stupovima i lukovima, a na ulazu su grobovi moreplovaca Vasca da Game i Luisa de Camoesa.

U samostanu, koji je kao i susjedni toranj Belém na UNESCO-ovu popisu svjetske baštine, 13. prosinca 2007. potpisan je Lisabonski ugovor kojim je početa reforma Europske Unije. U njemu je uređen arheološki muzej i muzej pomorstva.

Palača Pena smještena je na jednom od vrhova iznad Sintre pokraj Lisabona, a odlikuju je raznovrsni graditeljski stilovi te mješavine svijetlih boja, pretežno žute i crvene. To je najprije bio manji jeronimitski samostan na čijim je ruševinama u 19. st. svoju ljetnu rezidenciju izgradio barun Ludwig von Eschwege kao mješavinu arhitektonskih stilova – maurskoga i manuelinskog te gotike, renesanse i baroka. Bila je u kraljevskom vlasništvu, a od 1910. i proglašenja republike postala je državno vlasništvo i otvorena za jav-

nost. S balkona se pruža jedinstven pogled na atlantsku obalu i rijeku Tejo.

Toranj Belém nalazi se u istoimenoj lisabonskoj četvrti, a 1515. u manuelinskom ga je stilu dao izgraditi kralj Ivan II. kao dio obrambenog sustava ušća rijeke Tejo. Sastoji se od bastiona i 30 m visokog tornja. Izgrađen je na malom riječnom otoku koji je danas spojen s obalom, a gradio ga je graditelj jeronimitskog samostana Diogo de Boitaca. Posvećen je Sv. Vinku zaštitniku Lisabona, a u njemu je posebna skulptura Gospe koja je postala zaštitnicom moreplovaca. Bastion je bogato ukrašen vrpčastim reljefima i tornjićima te izlomljenim maurskim balkonima. Svojedobno je služio kao zatvor za političke zatvorenike, ali i kao carinarnica za brodove koji su ulazili u luku. U više je navrata restauriran, a 1845. obnovila ga je kraljica Marija II. u neomaurskom stilu.

Sedam kanadskih čuda

Izbor Sedam svjetskih čuda u Kanadi odvijao se tijekom 2007., i također je objavljen 7. srpnja, u organizaciji CBS-a, nacionalnih televizijskih i radijskih kuća. Od gledatelja je zatraženo da glasovima odaberu kanadska „svjetska“ čuda, a potom je poseban žiri koji su tvorili Ra McGuire (pjevač i autor pjesama), Roy MacGregor (pisac i novinar) i Roberta L. Jamieson (aktivistkinja za ljudska prava) sastavio posebnu listu prema zemljopisnim i poetskim kriterijima. Na toj su listi: čamac kanu, iglu (eskimska snježna kuća), slapovi Niagare, Stari Quebec (dio istoimenoga grada), Pier 21 u Halifaxu (bivši pomorski linijski terminal, sadašnji kanadski Nacionalni muzej useljeništa), prerijsko nebo i kanadski Stjenjak (dio američkoga planinskog lanca).

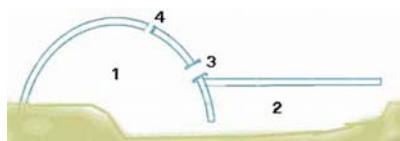
Lista koju su izglasali gledatelji (bile su uključene 54 graditeljske i prirodne znamenitosti) bila je znatno drugačija: Spavajući div (posebna

Iz povijesti graditeljstva

geološka formacija u zaljevu Thunder u Ontariu koja je dobila 177.305 glasova, dvostruko više od najbližeg konkurenta), Niagarini slapovi, zaljev Fundy (na obali Atlantskog oceana), Nahanni – nacionalni prirodni rezervat i polarna svjetlost u sjevernom dijelu Kanade te Cabot Trail panoramska autocesta u kanadskoj pokrajini Nova Škotska.

Kako se veći dio iz izbora čuda što ih je odabrao poseban žiri odnosi ili na krajolike ili na prirodne pojave te produkte ljudskih ruku koji nikako nisu građevine (kanu), za nas bi kao graditeljski časopis trebali biti zanimljivi samo iglui i stari dio Quebeca te Pier 21, ali ponajprije zbog svoga povijesnog značaja.

Iglui su posebna skloništa od snježnih blokova, često u obliku kupole, koja su zimi služila kao privremena lovačka boravišta. Građeni su u sjevernim predjelima gdje se snijeg zadržava mjesecima, a većinu su ih izgradili Eskimi. Ponekad su se gradili i veći iglui koji su mogli poslužiti za smještaj više ljudi, čak i kao dvorane za ples. U unutrašnjosti se iglua temperatura kretala od -7°C do $+16^{\circ}\text{C}$, a zagrijavali su se isključivo ljudskom toplinom. Svi iglui bez obzira na raznovrsnost oblika imali su poseban prostor za boravak, zaštićeni ulaz te otvore za zrak i promatranje.

Osnovna shema iglua:

1. - prostor za boravak
2. - ulaz
3. - otvor za promatranje
4. - otvor za zrak

Stari Quebec je najstariji i ograđeni dio grada koji se sastoji od lučkoga dijela na obalama rijeka Saint Charles i Saint Lawrence i brdovitog dijela s uporištem Cap Diamant na vrhu. Zaštićen je u šezdesetim godinama prošloga stoljeća i sada obuh-

Stariji crtež naselja iglua na sjeveru Kanade

vaća 135 hektara s ukupno 1400 stambenih zgrada, a na listu je UNESCO-ove kulturne baštine upisan 1985. U okviru zaštićene gradske cjeline je nekoliko vrijednih zgrada graditeljske baštine, poput zgrade sjemeništa

i susjedne crkve Notre-Dame, Kaptol kazališta, kuća Montcalm i Estèbe pokraj Muzeja civilizacija te crkve Gospe od Pobjede.

Pier 21 je dio dugačkoga pristanišnog gata za prekoceanski putnički

Dio starog dijela grada Quebeca

Slikovita autocesta *Cabot Trail* na sjeveroistoku Kanade

promet u južnom dijelu luke Halifax, gdje je uz gat 21 od 1928. do 1971. bio smješten putnički terminal za transatlantski promet. Terminal je bio povezan i željezničkim prometom s posebnim useljeničkim vlakovima, pa se vjeruje da je kroz Pier 21 prošlo više od milijun useljenike iz Europe i ostalih krajeva svijeta, ali i gotovo pola milijuna kanadskih vojnika tijekom II. svjetskog rata. Nakon što je putnički promet preseležen u sjeverni dio luke, zgrada Piera 21 služila je uglavnom kao skladište, ali je 1996. pretvorena u nacionalno kanadsko dobro, 1999. u muzej koji je 2009. podignut na nacionalnu razinu. Inače Pier 21 ima u povijesti useljeničtva na američko tlo sličnu simboliku kao otok Ellis u New Yorku.

S liste koju su izabrali gledatelji i slušatelji CBS-a još je manje graditeljskih zahvata. Zapravo to je samo slikovita autocesta *Cabot Trail* duga 298 km, koja završava petljom oko sjevernog rta otoka Cape Breton. Ime je dobila po istraživaču Johnu Cabotu koji je na to mjesto navodno prvi stigao 1497. Izgradnja osnovne trase dovršena je 1932. Sjeverni dio *Cabot Traila* prolazi kroz gorje Cape Bretona koje je zaštićeno kao nacionalni park. Zapadne i istočne dijelove prati razvedena obala koja pruža zadivljujući pogled na ocean, a jugozapadni dio prolazi dolinom rijeke Margaree i pokraj jezera Brass d'Or.

Sedam ukrajinskih čuda

Inicijativu za izbor sedam ukrajinskih čuda dao je ugledni političar Mikola Tomenko, a kampanja se vodila pod geslom: „Upoznajmo Ukrajinu“. U organizacijskom su odboru bili istaknuti političari, znanstvenici, umjetnici i novinari, a akcija je provedena s pomoću nekih internetskih portala, listova i informativnih agencija te nacionalnih televizijskih i radijskih kuća. Najprije su lokalne sredine predložile listu s više od tisuću mogućih kandidata, a potom je posebno stručno povjerenstvo sastavljeno od stotinjak kulturnih i turističkih radnika te povjesničara izabralo listu od 21 mjesta. Zatim je 2. srpnja 2007. započelo

internetsko glasanje u koje je bilo uključeno gotovo 80 tisuća glasača koje je zaključeno 21. kolovoza. Izbor je bio poseban po tome što su istodobno po sedam čuda birali i stručnjaci i internetski korisnici, a potom su njihovi glasovi pribrojeni.

Dobiveno je tako sedam čuda graditeljske baštine s točno određenim redoslijedom. Prvo su i drugo mjesto podijelili dendrološki park Sofievka u Umanu u Čerkaškoj oblasti i Kijevsko-pečerska lavra u Kijevu, a treće i četvrto graditeljska baština grada Kameneć-Podolskij u Hmeljničkoj oblasti u zapadnoj Ukrajini i pradavno svetište Kortocija na istoimenom otoku na Dnjepru pokraj Zaporozžja u jugoistočnoj Ukrajini. Ostala su

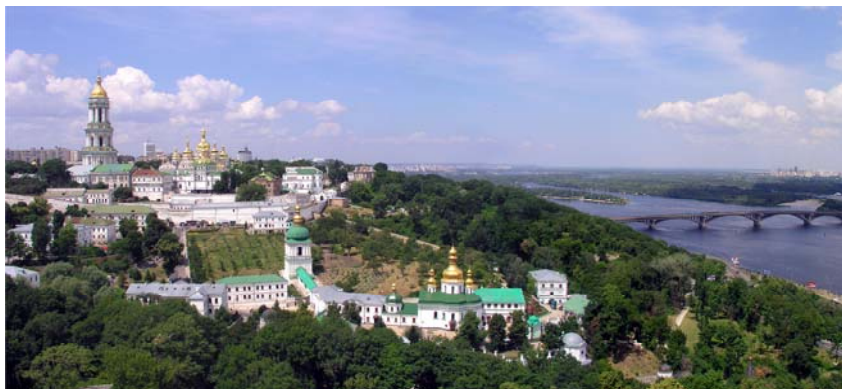
Arboretum *Sofievka* u Umanu u Ukrajini

Iz povijesti graditeljstva

mjesta zauzeli arheološko nalazište Horsones na Krimu, katedrala Sv. Sofije u Kijevu i utvrda Hotin u Černiveckoj oblasti u zapadnoj Ukrajini. Izabrano je i Sedam prirodnih čuda Ukrajine: nacionalni park Askania-Nova u južnoj Ukrajini, krajolik granitne stepe uz rijeku Bug u Mikolajivskoj oblasti (prvo i drugo mjesto), krajolik kanjona rijeke Dnjestar (treće), pećina pokraj Simferopola u gorju Čatir-Dag na Krimu i zaštićeni park prirode Podolskij Tovtri u Hmeljničkoj oblasti (četvrto i peto) te Šacki park prirode u Volinskoj oblasti na granici Poljske (šesto) i park prirode Sinevir u Zakarpatskoj oblasti.

Arboretum Sofievka u Umanu u stilu onda rasprostranjenih „engleskih vrtova“ izgradio je 1802. poljski grof Stanisław Szczygłowski Potocki koji je taj gradić obnovio nakon velike kozačke pobune. Ime je dao po svojoj ženi – Grkinji Sofiji. Park je zasađen raznovrsnim drvećem i ukrašen brojnim skulpturama (pretežno antičkim), umjetnim stijenama i pećinama te sjenicama. Danas je tu smješten znanstvenoistraživački institut Ukrajinske akademije znanosti.

Kijevsko-pečerska lavra je najstarije pravoslavno svetište istočnih Slavena. Utemeljena je 1015. za kneza Jaroslava Mudrog, a prostire se na dva brda uz obalu Dnjeptra. Inače riječ „pećera“ znači špilja, a „lavra“ (ili „laura“) grčki je naziv za skupinu nastamba ili pećina s eremitima

Kijevsko-pečerska lavra u Kijevu

(monasima) i crkvom. Zapravo to je veliki pravoslavni manastir sa špiljama kojim danas upravlja Ukrajinska pravoslavna crkva Moskovskog patrijarhata, a nalazi se na spisku kulturne baštine UNESCO-a, baš kao i obližnja crkva Sv. Sofije.

Bogata je Lavra, s velikom tiskarom, odigrala važnu ulogu u širenju pravoslavnog kršćanstva u Ukrajini i Rusiji, a Sat toranj i Crkva refektorija svojim su izgledom utjecale na

Utvrdeni grad Kamienec-Podolskiy u zapadnoj Ukrajini

mnoge druge manastire. Za sovjetske su vlasti zgrade pretvorene u raznovrsne muzeje, a cijeli je kompleks znatno oštećen 1941. Danas su, uz mnoge druge crkve, najpoznatije

građevine veliki zvonik, obnovljena Uspenska katedrala i crkva Sv. Trojstva. U bliže se špilje, koje su svojevrsne katakombe i svetišta, ulazi kroz crkvu Svih Svetih, a u daljnje kroz crkvu Sv. Ane.

Kamenec-Podolskiy je drevni grad u zapadnoj Ukrajini na uzvisini i pokraj rijeke Smotrič, lijeve pritoke Dnjestrta. Vjerojatno su ga utemeljili Dačani, a prvi se put spominje 1062. u sklopu Kijevske Rusije. Potom je

bio u sastavu Poljskoga Kraljevstva i kratkotrajno Osmanskog carstva. Nakon povratka pod poljski suverenitet utvrda je znatno ojačana pa je postala najjača utvrda u Poljsko-Litavskoj uniji. Na njoj su i danas vidljivi tragovi brojnih topovskih granata ispaljenih za različitih opsada. Grad je krajem 18. st. pripao Ruskom Carstvu, a poslije je bio u sastavu Sovjetskog Saveza.

Najbrojniji su stanovnici bili Poljaci i Ukrajinci, a grad je kao važan trgovački centar imao brojnu židovsku i armensku manjinu. Uz utvrdu su najpoznatije građevine u starom dijelu grada, poput katedrale Sv. Petra i Pavla te gradske vijećnice.

Povijesna utvrda Hotin u Bukovini

Korticija je nacionalni kulturni rezervat i jedan od najvećih otoka na Dnjepru, a imao je važnu ulogu u povijesti Ukrajine, osobito zaporoških Kozaka. Dug je 12 km i prosječno širok 2,5 km; sjeverni mu je dio stjenovit, dok je južni nizak i često poplavljen. Korticija je u posljednjih pet tisućljeća bila stalno naseljena, a u ranom je srednjem vijeku bila važno trgovačko središte. Sada je na otoku uređen muzej zaporoških Kozaka koji uključuje i konjaničke atrakcije. Muzejska je zgrada smještena nadomak Dnjepra, s pogledom na obližnju HE *Dnjepar* (poznatu i kao *Dnjeprstroj*). Uz prikaze bogate kozачke povijesti u muzeju su izloženi arheološki nalazi od kamenog doba, preko razdoblja Skita do današnjih dana.

Hersones je bivša grčka kolonija na periferiji Sevastopolja stara više od 2,5 tisućljeća. To je važno povijesno i kulturno središte grčke, ukrajinske i ruske povijesti, pa su ga nazivali „ukrajinski Pompeji“ ili „ruska Troja“. Inače to je grad u kojem su 988. istočni Slaveni službeno prihvatili kršćanstvo.

Kijevska katedrala Sv. Sofije izvanredan je graditeljski spomenik iz razdoblja Kijevske Rusije. Gradnja je započela 1011. za vladavine kne-

za Vladimira Velikog, a završena je 1037. za kneza Jaroslava Mudrog. Ime je dobila po znatno poznatijoj Aji Sofiji iz ondašnjega Konstantinopola. Stradala je u nekoliko navrata, a u 17. st. temeljito je obnovljena u stilu tzv. ukrajinskog baroka, mješavini talijanskog baroka i bizantske arhitekture. Sadašnji je izgled crkva dobila 1740. godine. Sovjetske su je vlasti htjele srušiti i na njezinu mjestu urediti park koji bi slavio pobjedu Crvene armije na Krimu. To je spriječeno, ali je Sv. Sofija 1934. ipak pretvorena u Muzej povijesti. Krajem 20. st. bilo je pokušaja da se katedrala vrati crkvenim vlastima, ali je to propalo zbog sukoba oko vlasništva grkokatoličke i pravoslavne crkve. Neko su vrijeme pravoslavci povremeno obavljali vjerske obrede što je ukinuto 1995. nakon krvavih protesta. Danas je crkva samo Muzej kršćanstva. To je inače petobrodna crkva s 5 apsida i 13 kupola. Crkveni je prostor s tri strane okružen galerijom na dva kata, a na zidovima su sačuvani izvorni mozaici i freske.

Povijesna utvrda Hotin izgrađena je na obali Dnjepra u blizini istoimenog grada u regiji poznatoj pod nazivom Bukovina, a često je odredište turista koji posjećuju taj dio zapadne

Ukrajine. Građena je u razdoblju od 1325. do 1380. i temeljito renovirana 1460. Podignuta je na mjestu starije i manje utvrde iz 10. st. kao granična postaja pod kontrolom Kijevske Rusije. Bila je poprištem mnogih slavni bitaka, pa je tako Ivan Gundulić u svom *Osmanu* opisao tzv. Prvu hotimsku bitku 1621. kada je poljsko-kozačka vojska uspjela poraziti osmansku vojsku i obraniti utvrdu. Druga se hotimska bitka dogodila pola stoljeća poslije (1673.) kada je slavni Jan Sobjeski protiv istog neprijatelja predvodio pobjedničku vojsku sastavljenu od Poljaka, Kozaka i Moldavaca.

Sedam poljskih čuda

Izradu je liste poljskih graditeljskih čuda proveo list *Rzeczpospolita*. Najprije su korisnici interneta istaknuli više od 400 kandidata, a potom je poseban odbor stručnjaka taj broj smanjio na 27. Internetsko je glasanje započelo 31. kolovoza, a rezultati su objavljeni 21. rujna 2007. Sedam su poljskih čuda: rudnik soli

Crkva Sv. Kinge u bivšem rudniku soli Wieliczka

Wieliczka (nedaleko Krakova u južnoj Poljskoj), stara gradska jezgra Toruńa s panoramom nad Vislom (u sjevernom dijelu Poljske), utvrda Malbork (u negdašnjoj Pruskoj), dvorac Wawek i katedrala u

Krakovu, kanal Elbląg (na Mazurskim jezerima u sjevernoj Poljskoj), dvorac Zamość u Lublinskom vojvodstvu (jugoistočna Poljska) te krakovski Glavni trg i Stari grad. Zapravo bi se moglo reći da je većina poljskih čuda, a gotovo su svi na UNESCO-ovoj listi svjetske baštine, u drevnom kraljevskom gradu Krakovu ili u blizini (dvorac Wawel s katedralom, Glavni trg i Stari grad te Wieliczka) te u gradovima koji su bili pod upravom Teutonskoga viteškog reda (Toruń i Malbork).

U Wieliczkoj, jednom od najstarijih poljskih rudnika soli, kontinuirano se iskopavala sol od 13. st. do 2007. Rudnik ima devet razina i dubok je 327 m, a iskopi su dugi više od 300

Grad Toruń na obali Visle

km. Turistička je cesta je duga 3,5 km i obilazi najpoznatije dijelove, među kojima je u soli isklesana cjelovita crkva Sv. Kinge (najveća podzemna crkva na svijetu). Na godinu rudnik posjeti gotovo 2 milijuna posjetitelja koji se moraju spustiti do dubine od 67 m niz 378 stuba da bi obišli rudarske hodnike, kapele, oltare, skulpture i slano jezero, a na dubini od 135 m je dizalo koje ih vraća na površinu. Ispod 200 m smješten je sanatorij, lječilište s konstantnom temperaturom i vlažnošću. U rudniku je i muzej rudarstva s najvećom kolekcijom originalnih alatki i rudarske opreme od srednjeg vijeka do modernog doba.

Toruń se nalazi u Kujavsko-Pomorskom vojvodstvu i danas je povezan s obližnjim i većim Bydgoszczem, a poznat je kao rodni grad Nikole Kopernika. Utemeljili su ga 1236. teutonski vitezovi, a ima izvrsno očuvanu srednjovjekovnu gradsku jezgru i najviše gotičkih građevina u Poljskoj (više od 200). Gotičke su zgrade uglavnom građene od crvene neobložene opeke, a osobito je dojmljiv pogled na staru gradsku jezgru s rijeke Visle. Najvažniji su primjeri graditeljske baštine: katedrala Sv. Ivana Evanđelista i Sv. Ivana Krstitelja, crkve Sv. Marije i Sv. Jakova, stara gradska vijećnica (iz 1241.), ruševine utvrde te stare gradske zidine uklopljene u veliku prusku utvrdu iz 19. st.).

Dvorac i utvrdu u Malborku izgradio je teutonski red kao križarski zamak Marienburg (Marijin grad) i oko njega se razvio grad koji je od 1945. kada je to područje došlo pod poljsku vlast, nazvan Malbork. Radi se klasičnoj srednjovjekovnoj tvrđavi, najvećoj uopće od svih gotičkih utvrda od opeke. Dvorac je tijekom II. svjetskog rata bio sjedište Hitlerove mladeži, a teško je stradao u borbama 1945. Uglavnom je u cijelosti obnovljen, a restauracija je započela 1962. nakon požara koji je naneo dodatna oštećenja. Ipak je glavna crkva, koja je bila obnovljena neposredno prije rata, još uvijek u ruševinama.

Gotički dvorac Wawel na istoime-nom krakovskom brdu izgrađen u 14. st. po nalogu poljskog kralja Kazimira III. Velikog. Poslije je nadograđivan i obnavljan brojnim sadržajima i obrambenim kulama oko središnjega dvorišta s arkadama. Dvokatni je dvorac (danas muzej) bio u prizemlju namijenjen državnim, sudskim i političkim poslovima, na prvom su katu bile kraljeve odaje (do 1609. kada je Varšava postala prijestolnicom), a na drugom sobe za goste i posjetitelje. U kompleksu se nalazi i Wawelska katedrala, bazilika Sv. Stanisława i Vaccava, inače poljsko nacionalno svetište i katedralna crkva Krakovske nadbiskupije u kojoj je papa Ivan Pavao II, 1946. služio prvu misu. Današnja je katedrala treća crkva izgrađena na istom mjestu. Prva je izgrađena i uništena u 11. st.; a druga je izgrađena u 12. st. i uništena u požaru početkom 14. st. kada se za biskupa Nankera počela graditi sadašnja crkva.

Plovni kanal Elbląg je pravo tehničko čudo iz 19. st. i prvorazredna turistička atrakcija. Dugačak je 82 km i spaja Elbląg i Ostródu. Iskapano je gotovo 30 km kanala jer je ostatak trase išao jezerima i rijekama,

Kanal Elbląg u sjevernoj Poljskoj

a najveći je problem bila dionica između jezera Družno i Pinievo u dužini od 10 km gdje je visinska razlika 100 m. Predlagalo se 20 ustava koje bi se spuštale i dizale po 5 m, ali je to bilo preskupo. Originalno je rješenje predložio nizozemski

inženjer Georg Jakob Stenke kojim se jezera povezuju s dvije ustave i sustavom od pet kosina, a plovila se po kosinama prevoze posebnim strojevima. Radovi su započeli 1844., a dovršeni 1872. godine. Tako se događa da brodovi doslovno „plove“ po travi.

znamenita gotička bazilika Sv. Marije te crkve Sv. Vojtjeha i Sv. Barbare. Trgom dominira toranj bivše gradske vijećnice, a okružen je kućama u nizu (kamenice) i bogatim rezidencijama. U sredini je znamenita renesansna cehovska građevina Sukiennice s brojnim trgovinama i

potom slijede svetište las Lajas u kanjonu rijeke Guaitara, arheološki park pokraj grada San Agustina, vojna tvrđava u Cartageni, arheološko nalazište Ciudad Perdida („Izgubljeni grad“) na sjeveru Kolumbije, nacionalni arheološki park Tierradentro u departmanu Cauca i kazalište Kristofora Kolumba u Bogoti.

Glavni trg u Krakovu

Stari dio grada Zamošća upisan je zajedno s ostacima gradske utvrde na UNESCO-ov popis svjetske baštine kao primjer renesansnog grada s kraja 16. st. koji je zadržao izvorni urbanistički plan i utvrde te velik broj građevina u kojima se spaja graditeljska tradicija središnje Europe i Italije. Grad je 1580. osnovao kancelar i vojskovođa Jan Zamoyski, a izgradio ga je po uzoru na talijanske renesansne trgovačke gradove Bernardo Morando iz Padove. Starim gradom dominira golemi glavni trg kroz koji prolazi glavna ulica s gradskom vijećnicom, tzv. „Armenskim kućama“ i dijelovima fortifikacija. Ostale su znamenitosti palača Zamoy-ski, zgrada Sveučilišta, katedrala Uskrsnuća i Sv. Tome, crkve Sv. Nikole, Sv. Katarine i Navještenja te židovska sinagoga.

Srednjovjekovni je glavni trg u Krakovu najveći u Europi. Na njemu je

umjetničkom galerijom. Krakovski je Stari grad (poljski: Stare Miasto) povijesna gradska jezgra grada s mnogo kulturnopovijesnih spomenika raznovrsnih stilova iz mnogih razdoblja gradske povijesti. Kroz Stari grad prolazi ceremonijalna krunid-bena "Kraljevska cesta" kojom su išli poljski kraljevi, a počinje od crkve Sv. Florijana u četvrti Kleparz, prolazi pokraj gradske utvrde Barbakan i kroz Florijanova se vrata postupno uspinje do dvorca Wawel.

Sedam čuda Kolumbije

Izbor sedam kolumbijskih čuda organizirao je 2007. list *El Tiempo* koji je pozvao čitatelje da predlože i glasaju za građevine koje graditeljski inženjeri i povjesničari umjetnosti smatraju priznatim vrijednostima. U glasanje je bilo uključeno približno 50.000 čitatelja, a na prvom se mjestu, baš kao i u slučaju Poljske, nalazi slana katedrala u Zipaquiri,

Većina se kolumbijskih graditeljskih čuda, čak tri, odnosi na arheološka nalazišta, od kojih su dva na UNESCO-ovu popisu graditeljske baštine. To je (na trećem mjestu) arheološko nalazište čije je sjedište u gradu San Augustinu u središnjem departmanu Huila, u planinskom masivu na početku Anda u gornjem toku rijeke Magdalene i njezinih pritoka, 520 km udaljenom od Bogote. To je najveća skupina vjerskih spomenika i megalitskih skulptura u Južnoj Americi, gdje se izmjenjuju bogovi i mitske životinje u stilskom rasponu od apstrakcije do realizma. Dojmljiva je kreativnost i mašta u kulturama sjevernih Anda koje su cvjetale od 1. do 8. st., a to je po površini i najveće američko groblje uopće.

Ciudad Perdida u kolumbijskim Andama

Sličan je i arheološki park Tierradentro (šesto mjesto) pokraj Inza u obližnjem departmanu Cauca koji se prostire uz obale Tihog oceana. Riječ je o podzemnim grobnicama od 6. do 9. st., a do glavnih komora

Iz povijesti graditeljstva

obično vodi spiralno stubište. Zidovi su oslikani geometrijskim antropomorfnim i zoomorfnim uzorcima, a rijetki tragovi kipova i keramike te tkanina samo su ostaci nakon pljački prije nego što je područje zaštićeno.

Najzanimljiviji je pronađeni grad Ciudad Perdida (peto mjesto) u izoliranom planinskom masivu Sierra Nevada de Santa Marta u departmanu Magdalena. Smatra se da je osnovan početkom 9. st. i da je napušten pred španjolskim osvajačima, a otkrili su ga 1972., lokalni stanovnici koji su slijedili kamene stube što se penju uz planinu. Vlasti su ga pronašle tek 1975. nakon što su se na „crnom“ tržištu pojavile zlatne figurice i keramičke urne. Sastoji se od niza od 169 terasa urezanih u planine, popločanih cesta i manjih kružnih postaja u gustoj džungli. Slabo je istražen i stoga što je to područje dugo vremena bilo mjestom sukoba, desničarskih paravojnih skupina i ljevičarskih gerilaca, a turistima je ponovno dostupan od 2005. godine.

Na prvom je mjestu slana katedrala pokraj grada Zipaquire, zapravo podzemna crkva u tunelu rudnika soli koji je 200 km udaljen glavnog grada Bogote iako je pitanje, kao i kod poljskog rudnika, koliko se tu uopće radi o pravim graditeljskim pothvatima. U tom su drevnom rudniku 1932. rudari isklesali svetište za dnevne molitve. Velika je trobrodna crkva, duga 120 m i visoka 22 m, otvorena 1954. i posvećena rudarskoj zaštitnici Gospi od Ružarija. No kako je uklesana u aktivnom rudniku, vlasti su je 1990. zbog stabilnosti i sigurnosti zatvorile za javnost. Odmah je započela gradnja nove, 200 m ispod starije, a ta je nova crkva otvorena 1995. Glavni su joj dijelovi kapelice na ulazu s prikazom Križnog puta, ulazna rampa i trobrodni crkveni prostor s četiri velika cilindrična stupa. Crkva je u sastavu posebnoga parka soli koji se prostire na 32 ha, gdje je uređen po-

sebna muzej rudarstva, mineralogije, geologije i prirodnih znamenitosti.

Svetište nove slane katedrale u rudniku soli pokraj Zipaquire

Svetište Las Lajas (na španjolskom Santuario de las Lajas) je neogotička bazilika u kanjonu rijeke Guaitara u južnom kolumbijskom departmanu Nariño. Laja je inače naziv posebne prošarane sedimentne stijene koja se nalazi u Andama, a crkva je na mjestu manje kapele građena donacijama od 1916. do 1949. Inače to je priznato svetište gdje se prema predaji u 18. st. ukazala Gospa, a tragovi su čudesne slike i sad vidljivi u kamenu.

Cartagena je grad utemeljen 1533. na karijskoj obali, a ime je dobila po istoimenom gradu u Španjolskoj odakle je potjecala većina doseljenika. S vremenom se razvila u bogat trgovački grad i uz Veracruz u Meksiku bio je jedini ovlašten grad za

Svetište Las Lajas u Kolumbiji

trgovinu robljem. No bogatstvo je neodoljivo privlačilo brojne pirate i gusare pa je grad u nekoliko navrata teško stradao. Stoga se mnogo ulagalo u gradnju vojničkih utvrda što je izravno financirala španjolska kruna. U gradnju su bili uključeni i istaknuti europski vojni inženjeri, a radovi su trajali više od 208 godina. Završeni su 1756., a uključivali su 11 km gradskih zidina sa stražarnicama, skladištima hrane i oružja, podzemnim tunelima te velikom središnjom utvrdom.

Kazalište *Kristofor Kolumbo*, poznato i kao *Teatro Colon*, u Bogoti je 1892. u neoklasicističkom stilu izgradio talijanski arhitekt Pietro Cantini. Proglašeno je kolumbijskim nacionalnim spomenikom 1975., a u posljednje je dvije godine bilo zatvoreno zbog temeljite obnove.

Sedam ruskih čuda

Izbor Sedam ruskih čuda organizirali su list *Izvestija*, Radio *Majak* i televizijski kanal *Rusija*. Izbor je u tri razine održan od listopada 2007. do lipnja 2008., a lista je svečano predstavljena na Crvenom trgu u Moskvi 12. lipnja 2008. Riječ je o miješanom popisu graditeljske baštine i prirodnih znamenitosti u koji su uključeni Bajkalsko jezero u Irkutskoj oblasti (najstarije i najdublje na svijetu te zaštićeno od UNESCO-a), Dolina gejzira na Kamčatki, skulptura *Majka domovina zove* pokraj Volgograda, dvorac Peterhof pokraj Saint Peterburga, katedrala Sv. Bazilija u Moskvi, kamena čovjekolika formacija u Republici Komi zapadno od Urala i ugasli vulkan Elbrus uz granicu s Gruzijom u Kabalsko-Balkarskoj samostalnoj republici (najviši vrh na Kavkazu).

Kako se uglavnom radi o prirodnim čudima, nama preostaje da s nekoliko rečenica predstavimo jednu veliku skulpturu i dva vrijedna spomenika graditeljske baštine.

Majka domovina zove monumentalni je spomenik sovjetskoga kipara

Gejziri na poluotoku Kamčatki

crnogorskog podrijetla Eugena Vučetića posvećen Staljingradskoj bitci. Svečano je otvoren 1967., a zahtjevnju je betonsku konstrukciju visoku 52 m i tešku 7900 tona projektirao inženjer Nikolaj Nikitin (projektant moskovskoga TV tornja, svojedobno najviše građevine na svijetu).

Skulptura *Majka Domovina zove* pokraj Volgograda

Od podnožja do vrha mača visina je 85 m. Spomenik se nalazi na Mamajevju humku (na ruskom Mamajev Kurgan) u Volgogradu (negdašnjem Staljingradu), na mjestu gdje su se za Staljingradske bitke vođene najteže borbe njemačkih i sovjetskih vojnika. Za gradnje to je bila najviša skulptura na svijetu (premašio ju je 120 m visoki brončani Buda Izvorskog hrama u Kini), a zbog problema s temeljenjem u više je navrata restaurirana.

Peterhof je bila carska rezidencija ruskih imperatora koju je 1709. iznad Finskog zaljeva počeo graditi Petar Veliki, a dvadesetak je kilometara udaljena od Saint Peterburga. Riječ je o kompleksu dvoraca, mnoštvu fontana, statua, umjetnih jezera i parkova, a najpoznatije su građevine Veliki dvorac i kaskadne fontane. Taj je ruski Versailles (kako ga nazivaju) temeljito obnovljen i uređen kao muzej, a nalazi se na listi UNESCO-ove graditeljske baštine.

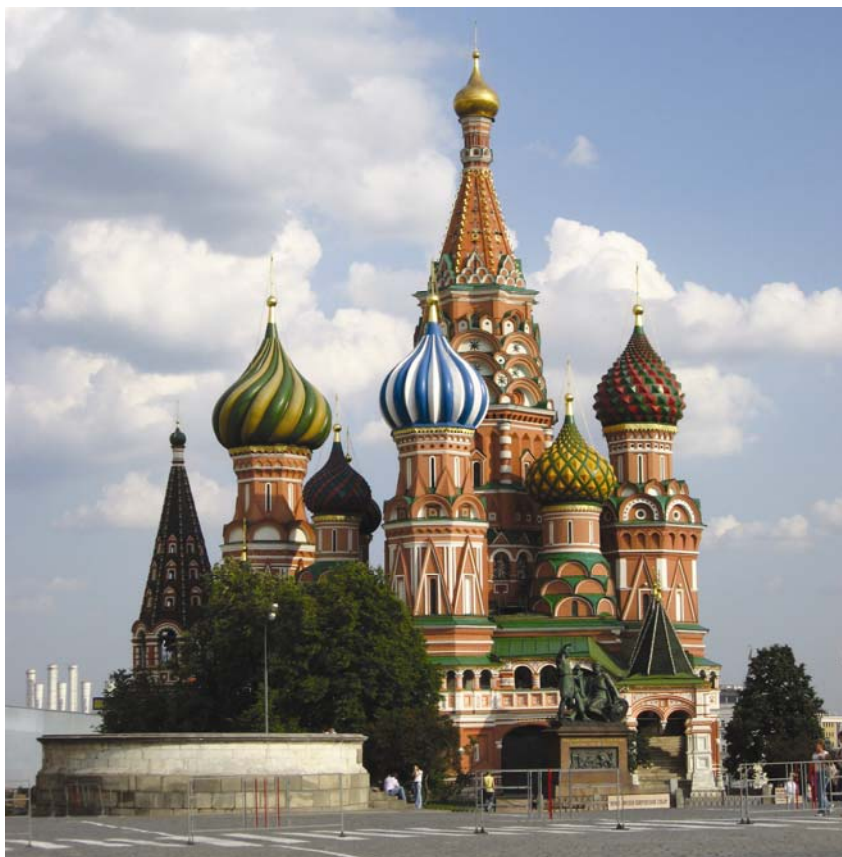
Katedrala Sv. Vasilija Blaženoga ili jednostavno Sv. Vasilije jest crkva u Moskvi koju je između 1550. i 1560. za obilježavanje svojih osvajanja dao izgraditi car Ivan Grozni. Ime se crkve s vremenom mijenjalo, a najprije je bila posvećena Uznesenju Djevice Marije. Katedrala se sastoji od osam manjih crkava okupljenih

Veliki dvorac i kaskadne fontane u Peterhofu

oko središnje i zapravo ima križni tlocrt jer je središnja glavna crkva omeđena s 4 osmerokutne crkve na glavnoj osi i s još 4 (2 četverokutne i 2 nepravilnoga oblika) na dijagonalama. Toranj je glavne građevine

u obliku šatora okružen maštovitim šarolikim kupolama s visokim tamburima i vrhovima u obliku lukovice, a Rusi su počeli graditi u 12. st. umjesto plitkih bizantskih jer su bolje podnosile težinu snijega. Kate-

Crkva Sv. Vasilija Blaženog u Moskvi

drala je najprije bila u bijeloj boji, a sadašnji je izgled dobila u 17. st. kada je željezni pozlaćeni krov zamijenjen crijepom. Također je na UNECO-ovu spisku graditeljske baštine.

Sedam srpskih čuda

Sedam je povijesnih i kulturnih spomenika Srbije, zajedno sa sedam prirodnih znamenitosti odabrano u zajedničkoj akciji *Politikina magazina* i Turističke zajednice Srbije. Izbor je anketiranjem obavljen tijekom 2007., a objavljen je 2008. godine. Na spisku su graditeljske baštine: beogradska tvrđava, Šarganska osmica (dio uskotračne željeznice), manastir Studenica, Gamzigrad pokraj Zaječara, manastir Visoki Dečani, hram Sv. Save u Beogradu i Gradska kuća u Subotici.

Beogradska tvrđava je gradska utvrda na ušću Save u Dunav oko koje se razvio sadašnji Beograd. Podignuta je početkom prvog tisućljeća kao palisada sa zemljanim bedemima, da bi se potom razvila u rimski kastrum (2. st.), bizantski kaštel (6. i 12. st.), srednjovjekovnu srpsku prijestolnicu (13. i 14. st.) i na kraju austrijsko-osmanlijsku artiljerijsku utvrdu (17. i 18. st.). Danas je svojevrsan muzej koji s Kalemegdanskim poljem čini jedinstvenu kulturno-povijenu cjelinu. Tvrđava se sastoji od dva dijela – Gornji grad obuhvaća negdašnji rimski kastrum, bizantski kaštel i despotovski grad te artiljerijska proširenja prema jugu i istoku, a Donji grad Milutinovo zapadno podgrađe i despotovo podgrađe na obali te artiljerijsko proširenje prema istoku.

Šarganska je osmica dio željezničke pruge uskog kolosijeka između Sarajeva i Beograda, na dionici između Užica i Višegrada, zapravo Mokre Gore i Kremana preko brda Šargana. Izgrađena je 1925., a za promet zatvorena 1974. Šarganska je sekcija pruge obnovljena u turističke svrhe između 1999. i 2003. Na tom dijelu

Šarganska osmica – dio uskotračne pruge između Višegrada i Užica

pruge ima iznimno mnogo mostova i tunela (najduži Šarganski – 1661 m). Kako parna lokomotiva nije mogla savladati toliki uspon, pruga ide preko brda u zavijenim krugovima u obliku broja osam.

Manastir Studenica, utemeljen 1190., jedan od najvećih i najbogatijih srpskih samostana, a nalazi se 39 km jugozapadno od Kraljeva. Glavna je crkva, čija je prva faza dovršena 1196. kada se tu smjestio osnivač srednjovjekovne srpske države Stefan Nemanja, posvećena Blaženoj Djevici Mariji. To je jednobrodna bazilika s kupolom i trostranom apsidom te nerteksom i vestibulom koja izvana skladno ujedinjuje dva različita arhitektonska stila – romanički i bizantski. Uz nju je 1314. izgrađena crkva koja je po osnivaču kralju Milutinu prozvana Kraljevskom, u obliku zbijenog križa s vanjskom osmerokutnom kupolom. Manastir Studenica ima još nekoliko crkava ili njihovih ostataka, ali je najpoznatiji po bizantskim freskama iz 13. i 14. st. Upisan je na UNESCO-ov popis svjetske baštine.

Gamzigrad se nalazi južno od Dunava, a u središtu su ostaci goleme rimske carske palače koju je 298. utemeljio i izgradio Galerije, usvojeni sin i zet cara Dioklecijana. Palaču je naz-

vao Romuliana prema majci Romuli, svećenici poganskog kulta, a temeljito je poharana za pohoda Huna u 5. st. Potom je manja naseobina seljaka i obrtnika, a potpuno je napuštena dolaskom Slavena u 7. st. Smatralo se da je riječ o rimskome vojnom logoru, ali su arheološka iskapanja 1953. otkrila ostatke dvorskih zgrada s vrijednim mozaicima, kupatilima i portalima. Ipak su najveća vrijednost pronađeni portreti rimskih careva od porfira i novčići koji omogućuju precizno datiranje

kompleksa. I Gamzigrad je na UNESCO-ovu popisu svjetske baštine, a ujedno je popularno turističko odredište na tvz. „Putu rimskih careva“ koji povezuje rodna mjesta 17 careva rođenih na teritoriju današnje Srbije.

Manastir Visoki Dečani zadužbina je kralja Stefana III. Dečanskog i cara Dušana. Posvećen je Hristu Pantokratoru i Vaznesenju Gospodnjem (Spasovdanu), a gradio ga je s dvobojnim mramornim kamenom majstor Vito Kotoranin. Manastir se nalazi u udolini pokraj rječice Dečanska Bistrica jugozapadno od Peći, ispod planinskog masiva Prokletija na današnjem Kosovu. Počeo se graditi 1327., a gradnja je okončana 1335. Zidovi su poslije oslikani, a neuobičajene su dimenzije (dužina 36 m, visina 30 m) pridonijele da dobije naziv „visoki“. Jednostavan i skladnih proporcija manastir je najveći srpski srednjovjekovni spomenik. Nalazi se na UNESCO-ovu spisku svjetske baštine zajedno s još tri manastira na Kosovu.

Hram Sv. Save u Beogradu, jedna od najvećih pravoslavnih crkava na svijetu, podignut je na mjestu gdje su 1595. spaljene moći osnivača

Manastir Visoki Dečani pokraj Peći na Kosovu

Hram Sv. Save u Beogradu

Srpske pravoslavne crkve. Izgrađen je u srpsko-bizantskom stilu, s četiri zvonika i kupolom koja je zajedno sa zlatnim križem ukupno visoka 82 m. Dimenzije su hrama u tlocrtu 91 x 81 m, a može primiti 10.000 vjernika. Pripreme su za gradnju počele 1895., a 1926. između 22 rješenja izabran je projekt Bogdana Nestorovića koji je (s Aleksandrom Derokom) proglašen glavnim arhitektom. Temelji su posvećeni 1939., a poslije je lokacija služila kao parkiralište i trgovački prostor. Nakon što je 1984. dobivena dozvola, za arhitekta je izabran Branko Pešić. Hram je posvećen 1985. Građevinski su radovi dovršeni 1989., a 2004. uređeni eksterijeri, prozori i fasada i ugrađe-

na zvona. Nedostaje još dio unutrašnje dekoracije.

Gradska kuća u Subotici je najveća i za mnoge najljepša građevina u tom gradu. Izgrađena je 1910., a interijeri su se izvodili još dvije godine. Podignuta je prema projektu budimpeštanskih arhitekata Marcella Komora i Jakaba Dezsőa u stilu mađarske secesije, a ukrašena je brojnim šarama stiliziranog tulipana. Kulturnim je spomenikom proglašena 1967.

U sedam su srpskih prirodnih čuda svrstani: rijeka Drina (granična rijeka Srbije i Bosne i Hercegovine koja nastaje spajanjem Tare i Pive), kanjon Uvca (pritok Drine), Đavolja varoš (pokraj Kuršumlije i nedaleko Niša), nacionalni park na planini Tari, Đerdapska klisura na Dunavu, „prerasti“ rijeke Vratne pokraj Brze Palanke (tri prirodna kamena mosta) i Fruška gora u Srijemu.

Neki neobični izbori

Iako su samostalni izbori „čuda“ pojedinih zemalja ponekad pomalo neobični, nerijetko i pretenciozni, valja reći da sedam čuda imaju i neke zemlje koje nemaju vlastitu neovisnu državu. Najbolji je primjer Wales koji je jedna od konstitutivnih zemalja Ujedinjenoga Kraljevst-

Kameni most preko rijeke Dee u sjevernom Walesu

va Velike Britanije i Sjeverne Irske. Doduše ne radi se o suvremenom izboru, već o tradicionalnoj listi znamenitosti sjevernog Walesa koju je, kako je pretpostavlja u rimovanom pjesmuljku zabilježio jedan anonimni engleski posjetitelj krajem 18. ili početkom 19. st., a tih su Sedam čuda Walesa: Pistyll Rhaeadr (73 m visoki vodopad pokraj sela Llanrhaeadr-ym-Mochnant), crkva Sv. Egidija (St Gilesa) u Wrexhamu iz 16. st. (crkveni se toranj ponekad vidi izdaleka), 21 drvo tise pokraj crkve Sv. Marije u gradiću Overton-on-Dee (vjerojatno iz 12. st.), St Winefride's Well u Holywellu (najstarije britansko svetište s ljekovitom vodom), most u Llangollen (prvi kameni most koji premošćuje rijeku Dee, a koji je 1347. dao izgraditi biskup John Trevor I.), zvona crkve Svih svetih iz rudarskog sela Gresford (poznata po čistoći zvuka, vjerojatno iz 13. st.) i Snowdon (najviši vrh u Walesu – 1085 m).

Postoji čak i sedam čuda u ruševinama jednoga benediktinskog samostana, a radi se o opatiji Fore u Irskoj koju su navodno osnovali i u kojoj su nekad živjeli francuski benediktinci iz Evreuxa u Normandiji. Ruševine su iz 15. st., a samostan je navodno osnovao Sv. Fechin u 7. st. Sedam su čuda opatije Fore: samostan izgrađen u močvari, mlin bez tekuće vode jer izravno izvire iz brda, voda koja teče uzbrdo, stablo s tri grane (koje je nemoguće spaliti), voda koja se ne može skuhati, pustinjač u ćeliji i nadvojni kamen koji je navodno postavljen molitvama Sv. Fechina.

Ipak da izbori sedam svjetskih čuda mogu biti pomalo bizarni svjedoči i jedan internetski portal (<http://weburbanist.com/category/7-wonders/>) gdje smo pronašli dvadesetak lista raznovrsnih čuda obilježenih brojem sedam. Moramo istaknuti da smo se tim izvorom i mi nedavno služili (*Građevinar*, 8./2010.) kada smo pisali o Sedam inženjerskih čuda

Ruševine opatije Fore u Irskoj

suvremenog svijeta (barijere za zaštitu od poplava u Veneciji, vanjsko dizalo u kineskom gradu Zhangjijie, vijadukt Milau u Francuskoj, plinski cjevovod Langeled od Norveške do Velike Britanije, brana Tri klisure u Kini, srednji gradski tunel u Bostonu i egipatski projekt navodnjavanja pokraj grada Mubaraka koji se možda više tako i ne zove). Osim nekih čuda koje smo već spominjali u ovoj seriji tamo smo pronašli popise u znaku broja sedam

čudesnih suvremenih brodova, najvećih svjetskih grobnica točnije kosturnica, suvremenih magaprojekata, najudaljenijih napuštenih mjesta i građevina, suvremenih urbanističkih čuda, napuštenih gradova u svijetu, Aziji, Rusiji i Americi, iznenađujućih gradskih cesta i ulica, zelene tehnologije, očaravajućih i tajanstvenih otoka, izgubljenih i potopljenih mjesta, podzemnih i podvodnih čuda i sl., uključujući i 70 tajnovitih čuda prirodnog svijeta. Sve u svemu

Terase rižinih polja u Banau na Filipinima

ima toga dovoljno i pozivamo čitatelje koje to zanima da posjete navedenu web-adresu, kako bi se uvjerali da su svi takvi izbori samo jedna vrsta igre. Mi smo za ovu prigodu odabrali samo popis koji je ponuđen umjesto poznatih Sedam antičkih

(Sjeverna Irska) i Barney slapovi u Kaliforniji (SAD).

Graditeljska se čuda (kojih je mnogo više od osam) dijele na ona izvedena prije i poslije početka 20. st. Ovdje navodimo samo ona koja nis-

najavljivan *King Kong*, a tako su svojedobno zvali i divovskog hrvača Andréa. U jednoj epizodi *Simpsona* mr. Burns kaže kako je neman iz Loch Nessa deveto svjetsko čudo, a da je osmo božanstveni glas pjevača Jima Naborsa.

Poznata zgrada Opere u Sydneyu

svjetskih čuda: Chand Baori (znamenito stubište u selu Abhaneri u Indiji), ruševine utvrde Sacsayhuaman (iz razdoblja Inka pokraj Cusca u Peru), divovski Buda u Sečuanu u Kini (najveći kameni kip na svijetu – više od 70 m), Teotihuacan (arheološko nalazište u Meksiku s najvećih piramidalnim građevina iz pretkolumbovske Amerike), podzemni grad Lalibela u Etiopiji (s 11 isklesanih crkava), El Mirador u Gvatemali („kolijevka“ civilizacije Maja s pet najvećih gradova) i izgubljeni grad Mehono-Daro u Pakistanu (jedan od najstarijih u svijetu).

Postoji i popis Osam svjetskih čuda koji se ponekad upotrebljava za komparaciju s čudima u znaku broja sedam. Među prirodnima su: Grand Canyon (SAD), zaljev Ha Long (Vijetnam), fjord Milford Sound (Novi Zeland), prirodni most u Virginiji (SAD), potopljene ružičaste i bijele terase uništene vulkanskom eksplozijom (Novi Zeland), Prolaz divova

mo opisali u dosadašnjim napisima. Prije 1900. to su: grad Sigirija (Šri Lanka), budistički kompleks Borobudur (Indonezija), terase rižinih polja u Banai (Filipini), armija od terakote (Kina), jantarska soba u Katarininu dvorcu (Rusija), samostan San Lorenzo del Escorial (Španjolska), stele u Aksumu (Etiopija), kraljevska palača u Amsterdamu (Nizozemska), Kip slobode (SAD) i hram Angkor Vat (Kambodža). Građevine izgrađene nakon 1900.: Otok palmi (Dubai), opera u Sydneyu (Australija), protupoplavne barijere na Temzi (Engleska), Bahai terase u Haifi (Izrael), Reliant Astrodom u Hustonu (SAD), hinduistički hram Ashardham u Delhiju (Indija), hotel West Baden Springs (SAD), odsječena kamena stijena u Pikevilleu (SAD), završetak Tremosine ceste na Lago di Garda (Italija), projekt umjetne rijeke (Libija) i autocesta preko Karakorama (Pakistan – Kina). Osmo se svjetsko čudo pojavljuje i u popularnoj kulturi, pa je tako 1933.

Brojni su autori i organizacije sastavljali liste svjetskih čuda. Putopisac Howard Hillman objavio je u dvije knjige s po 10 graditeljski i prirodnih čuda. Britanski popularizator znanosti i romanopisac Ronald W. Clark objavio je popis umjetnih i prirodnih čuda i umjesto sedam uvrstio 52, po jedan za svaki tjedan u godini.

Za kraj se opet vraćamo „čarobnom“ broju sedam i navodimo Sedam svjetskih zabluda kako ih je 1947. zapisao slavni Mahatma Gandhi: bogatstvo bez rada, užitak bez savjesti, znanje bez karaktera, trgovina bez morala, znanost bez čovječnosti, obožavanje bez žrtve i politika bez načela.

Umjesto zaključka

Bez namjere da na kraju serije dajemo bilo kakav zaključak, moramo istaknuti da smo kroz više ili manje zanimljive liste, isključivo preko *Wikipedije*, upoznali mnoge svjetske građevine. O mnogima nismo mnogo znali i ovo je bila prava prigoda da ih bolje upoznamo. Za točnije podatke valja se ipak poslužiti UNESCO-ovom listom svjetske baštine gdje je svrstano i temeljito opisano više od 800 graditeljskih i prirodnih znamenitosti.

Na kraju pokušavam zamisliti koje bi se znamenitosti iz Hrvatske pojavile kada bi nekome palo na pamet da ih pokuša birati. Od graditeljske baštine tu bi svakako ulazilo sve ono što je pod zaštitom UNESCO-a: Dubrovnik, Dioklecijanova palača, Starogradsko polje, Trogir, katedrala Sv. Jakova u Šibeniku i Eufrazijeva bazilika u Poreču. Valjalo bi svakako pridodati i pulsku Arenu te

Detalj Plitvičkih jezera

neki od jadranskih gradića izgrađenih na otoku i poslije spojenih s kopnom, poput Rovinja ili Korčule (posebno zbog karakteristična tlocrta). Ne bi se nikako smjelo zaboraviti ni Sv. Donata u Zadru, ali ni neku od naših utvrda, poput Velikog Tabora ili varaždinskoga Staroga grada (posebno što se obično bira

ono što je u uporabi). Prema povijesnom bi značaju pozornost svakako zasluživale utvrde kao što su Klis ili Stari grad u Sisku.

Od prirodnih bi znamenitosti svakako u obzir dolazili svi naši nacionalni parkovi: Brijuni, Kornati, Krka, Mljet, Paklenica, Plitvička jezera

(jedini pod zaštitom UNESCO-a), Risnjak i sjeverni Velebit. Tu su još i parkovi prirode poput Biokova, Kopačkog rita, Lonjskog polja, Lastovskog otočja, Medvednice, Papuka, Telašćice, Velebita, Vranskog jezera, Učke te Žumberka i Samoborskog gorja. Sasvim sigurno taj izbor ne bi bio ni lak ni jednostavan.

Branko Nadilo (izvor: *Wikipedija*)